

DOI 10.36074/logos-08.07.2022.125

МИСТЕЦЬКИЙ ФРОНТ УКРАЇНИ

ORCID ID: 0000-0001-8137-0342

Протас Марина Олександрівна

доктор мистецтвознавства, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу кураторської виставкової діяльності та культурних обмінів
Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України

УКРАЇНА

***Анотація.** Російсько-українська війна консолідувала митців України в єдиний Мистецький фронт, актуалізуючи давній архетип цілісної колективної свідомості, що спонукає наш народ мужньо боронити свою землю ще за часів козацтва. Митці проявили згуртованість навколо ідеї самоідентичності: усвідомлюючи власну унікальність як суб'єкта національного культуротворення, відображають злочини, що чинить окупант, висловлюють громадянську позицію і щире емпатію, позаяк історична свідомість корегує з духовним світовідчуттям, притаманним гегельянському аспекту української ментальності, відомому як кордоцентризм. Жахіття війни та інформаційні мему про війну українські митці пропустили крізь серце і творчу уяву, акцентуючи святість людського життя та необхідність дотримання божих заповідей, адже їх порушення веде до дегуманізації і занепаду культурного підґрунтя нації, як це демонструє країна-терорист, вчиняючи злочини проти людяності.*

Про трагічні події гарячої фази повномасштабної війни Росії проти України сьогодні відомо всьому світу. Зокрема міста і села Київщини, де окупант чинив геноцид, стали символічним місцем катарсису для всієї цивілізаційної спільноти, і зокрема сучасних світових лідерів, які навідуються з офіційним візитом до Києва в ці тяжкі для країни часи; — місцем, де переконаєшся в крихкості демократичних цінностей, що потребують оперативного і надійного захисту від звірячого нападу сучасних варварів. Бо країна-терорист, прагнучі позбавити українську націю суверенної державності, випалюючи землю з мирними мешканцями, викорінюючи нашу мову і культуру, фальсифікуючи історію нашого народу, депортуючи тих, хто вижив, застосовуючи нелюдські тортури фільтраційних таборів і катівень, вчиняє також злочин проти планетарного людства, зухвало погрожуючи світовою продовольчою кризою, навіть голодом.

Тому героїчний спротив українського народу навалі ворога викликає повагу усіх демократичних сил, але передусім потужно мотивує представників української творчої спільноти, спонукаючи до переосмислення контемпорарної арт-епістемі в аспекті деколоніального опору репресивній ідеології «руського миру». Усвідомлення само-ідентифікаційної парадигми мистецького вислову актуалізує традиційні метафізичні підвалини національної свідомості, що аналітики визначають кордоцентризмом та емпатією духовності гегельянського світовідчуття (Г. Сковорода, Д. Чижевський, С. Кримський, М. Попович). Український філософ Андрій Баумейстер 26 червня, під час масованого ракетного обстрілу території країни, Києва зокрема, дописує в соцмережах: «...рашисти воюють лише проти: проти людяності, проти всякої, навіть найпростішої моралі, проти всього святого. Але, як ми знаємо зі старих

підручників онтології, коли зло наближається до своєї межі, воно поступово перетворюється на ніщо. Воно починає саморуйнуватися. Там уже немає нічого людського. Нічого від розуму, нічого від почуттів. Бездушна машина знищення. Яка рано чи пізно знищить себе зсередини. Дуже хотілося б, щоб їй допомогли це зробити якнайшвидше. Всім миром...». Мистецький фронт України натхненно працює на цю мету. І митці, як і вся наша нація, не розуміють як можливо в XXI столітті люто нищити життя: руйнувати за методикою випаленої землі житлові будинки, церкви, торгові і спортивні комплекси, бібліотеки, лікарні і дитсадочки, інфраструктуру, що підтримує життя, депортувати дітей і жінок, красти врожай, заводи і фабрики, пральні машини і білизну, забирати з окупованих музеїв історичні культурно-мистецькі експонати, проводити незаконні археологічні розкопки скіфських курганів, аби награвувати якомога більше золотих артефактів. І водночас рясно посипати Україну снарядами і ракетами із звірячим бажанням позбавити націю самої пам'яті про націю... Тож митці України опинилися в епіцентрі катастрофічних подій, переживаючи тяжкий психологічний стрес, коли повномасштабна війна охопила всю територію країни, ламаючи життя, руйнуючи долі, думки, світовідчуття. Деякі митці взяли до рук замість пензля зброю і пішли на фронт захищати країну, і деякі з них героїчно загинули (Артем Азаров, Олександр Тарасенко, Святослав Пашинський, Тарас Лаврів, Руслан Мовчан...); інші мігрували закордон, чи втративши майстерні і домівки переїхали у більш спокійні регіони України, хоча затишного куточка годі шукати: ракетні обстріли не щадять жодне місто, скрізь сіючи руйнацію і смерть. Здавалося в XXI столітті поняття геноциду не мало б існувати. Проте історії, за висловом А. Ключе, притаманне жорстке почуття гумору, утворюючи щось на кшталт «діалектичної іронії» часу, що має цикловий характер і регулярно повертається неприглядними подіями «санкціонованого насилля» (Winfried G. Sebald). Та в мить розриву поступовості народжується істинна краса високого мистецтва, що актуалізує трансцендентний зв'язок з абсолютним часом і простором знаної з античності алетей. Так митці, переживаючи стрес когнітивного дисонансу, мусили швидко підлаштуватися до незвичних умов воєнного стану, пропускаючи крізь себе нескінчений потік антигуманної інформації про звірства ворога, та водночас переоцінити можливості мистецького вислову, аби також фахово чинити опір злу, наближаючи перемогу. Симптоматичним став факт того, що художник (наприклад, Антін Логов), який був адептом *contemporary* практик, легітимуючи дескілінг естетики глобалізації, в ситуації вибуху емоцій звертався до відкинутої постмодерністським бенчмаркінгом арт-лексики, релевантної екстазису глибинних почуттів, найтонших нюансів переживань трагедії, що поєднують біль, лють і жагу перемоги народу, який опирається геноциду, що вчиняє російський окупант. Така ренесансно-модерністська арт-лексика когерентна потужній рефлексії мистецької свідомості, бо реанімує традиції кантівсько-гегелівської трансцендентальної естетики, що надає митцям також можливості виразити повагу і захоплення перед мужністю бійців Збройних Сил України, що віддають життя за незалежність нашої країни, при тому обстоюючи право на життя не лише людині, але навіть тих невинно постраждалих домашніх улюбленців, що втратили домівки і хазяїв. Отже митці, не приховуючи своїх щирих емоцій, звернулися до регіональних традицій народної декоративно-ужиткової та багатостильової фахової творчості, використовуючи елементи сакрального малярства, бароко, авангарду, експресіонізму, сюрреалізму, бойчукізму та академічного формовислову, позаяк культурне коріння українського народу, що

сягає тисячоліть і гарантує справжню непереборну міць нації, працює на реалізацію справедливої перемоги в екзистенційній боротьбі за свободу в самісінькому центрі Європи, де вершиться герц за незакаламучене пост-правдою і ворожою шовіністичною брехнею (яка виправдовує геноцид і насильну русифікацію), світле джерело істини й справедливості, як гармонії цивілізаційного багатонаціонального буття. Втілення сутнісної самоідентифікації соціокультурної і мистецької епістем, вільних від фейкових імперських стратагем, є на сьогодні головною метою культуротворення української нації. Тож не варто дивуватися тому, що тема війни і пов'язаних з нею жахів превалює в нинішніх виставкових експозиціях та конкурсних змаганнях. Скажімо, тяжкі випробування емігрантів і вимушених біженців обрав темою змагань в Британії закарпатський скульптор Микола Глеба, який переміг в Кубку різьблення бензопилою «Living Heritage Events» в Лондоні 2022 року, виконуючи відомий зі ЗМІ і соцмереж знімок плачучого хлопчика, який на кордоні з Польщею загубив маму, але з якою невдовзі возз'єднався, завдяки допомозі прикордонників і волонтерів.

Свою творчу позицію митці пояснюють вдаючись до ґенези розв'язаної РФ війни, зокрема багатовіковим історико-культурним контекстом пригноблення українського народу з боку російської імперії, а потім радянським режимом СРСР, які намагалися сфальшувати історію, викривити давність культури Київської Русі, знищити її мову і мистецтво. Так викладач Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника Микола Якимечко зазначає: «Негативний вплив росії триває чотириста років. Це квазіутворення, жалюгідний войовничий паросток Київської Русі, який не спромігся на створення власного культурного і мистецького продукту. Натомість досяг великого успіху у привласненні чужих ідей і навіть представників мистецтва. Досить згадати киянина Казимира Малевича, полтавця Миколу Гоголя, маріупольця Архипа Куїнджі, слобожанина Іллю Рєпіна... Культура — це духовний вишкіл, це школа, яка має плекати особистість з високими моральними якостями, а росіяни показали себе як мародери, ґвалтівники та виродки. Їх культура не виконала свого завдання, тому вона мертва, не здатна нічого навчити. .... Ми — нація, яку неможливо перемогти. Це не вдалося російській імперії впродовж століть, не вдасться і зараз. В єдності наша сила... Адже тільки ґрунтовна академічна освіта є основою в пошуках індивідуальної образотворчої самобутності» [1]. Академічна освіта і чітка громадянська позиція надихає на спротив й мати трьох діток — відому українську мисткиню Дар'ю Альошкіну, яка була вимушена переселитися у Краків, де дотепер веде активну творчу і виставкову діяльність, а частину виручених коштів переводить на рахунок Збройних Сил України. Маючи батьків скульпторів, вона знайшла себе у відродженні давньої народної традиції витинанок, яку активно поширює в сучасному арт-просторі України та Європи. Вирізані з паперу монументальні та мініатюрні витинанки — графічно-лаконічні окраси вікон, сценічних просторів і стін театрів, музеїв і торговельних закладів; її графема апелюють до давніх етнічних символів-оберегів, що колись малювали предки на керамічному посуді, розписували ними архітектурні елементи будівель, вирізували на ужиткових дерев'яних виробках, гаптували на килимах і рушниках. В умовах війни мова символів, що пов'язує етнос з духовною культурою пращурів, надає потужної енергії спротиву ворогу, надихаючи на перемогу. Вона наголошує: «Мене завжди надихала культура та традиції України — від сакральних малюнків Трипілля до поезії сучасних авторів. Українська культура — це фундамент моєї

творчості. Мене захоплюють народні умільці та сучасні митці, які займаються килимарством, писанкарством, керамікою. Сьогодні точиться війна, зокрема, й за українську культуру, за її ідентичність. Ми маємо її вибороти. У нас, українських художників, є власний культурний фронт. То ж ми маємо "кричати" на весь голос своїм мистецтвом про реальні події і про те, що росія нас вбиває! ... Вже за 10-ий день війни я організувала розпродаж своїх менших витинанок — і таким чином змогла переслати кошти на ЗСУ — це тримало мене психологічно. Біль та шок від подробиць про страшні злочини, скоєні росіянами в Бучі, Гостомелю та Ірпіню — я перенесла у витинанки. Це моя молитва за невинно загиблими душами українців» [2]. Народна традиція ляльок-мотанок, що оберігає родинне благо та буття українського народу, стає також головною темою в творчості багатьох мисткинь, зокрема Марти Пітчук, Оксани Вдовиченко.

Злочини ворога вразили весь світ, не випадково парламенти багатьох європейських країн визначили дії Росії в Україні геноцидом. Кожна виставка українських митців, які зараз експонують твори світом, потрясає демократичні суспільства образами той великої біди, що приніс в українські землі ворог. Здається в XXI столітті таке варварство не мало б існувати, але історія повторюється, як і попереджали філософи, зокрема Т. Адорно, коли наголошував, що фашизм повернеться в Європу вже у вигляді «боротьби з фашизмом», і право інших на суверенітет та культурну самоідентифікацію буде оскаржувати загарбник брутальним нападом. За таких умов мистецтво справді стає зброєю, і арт-лексика, залишаючи осторонь контемпорарну абстрактність естетики глобалізму, реанімує образну мову емпатійного вислову, трансцендентного екстазису, позаяк мова, доводять лінгвісти та численні аналітики, — це не лише засіб спілкування, це елемент мислення, що формує культуру, вигаптовуючи в її структурі витончену специфіку ідентичності, що цементує і об'єднує спільноту. До таких нюансів вислову бенчмаркінгова лексика контемпорарних візуальних практик не була готова, тому митці реанімували призабутий досвід автономного мистецтва, зокрема дотичний традиції європейсько-ренесансного образотворення. Про це свідчить й експозиція «Маріуполь — душа України», що відкрилася наприкінці червня в Києві в Центральному Будинку художника у рамках Всеукраїнського культурно-мистецького проекту «Нескорена Україна», за підтримки Міністерства оборони України та Міжнародної благодійної організації «Фонд Добра та Любові». Серед презентованих там творів можна побачити і картини маріупольця Олександра Лук'яненка, який все життя прожив у рідному місті, але за трагічних обставин розв'язаної ворогом повномасштабної війни, після митарств переховування від обстрілів в підвалі дома, прийняв непросте рішення тікати з родиною з Маріуполя під жорсткими обстрілами. Його живопис передає варварські руйнації, що принесла війна, страждання мирних людей, що ховалися в підвалах без їжі й тепла, але які не втратили такої людяної якості, як милуватися веселкою в небі крізь понівечені стіни домівок... Митець занотовував жахиття геноциду в щоденнику, фіксуючи трагедію вмираючого міста, в якому було вбито, за неофіційними даними, біля 22 тисяч мирних мешканців: «Ховаємось у підвалі будинку, у темряві при свічках. Людей стає дедалі більше, вже близько 25 осіб. Холодно та сиро. Будинки трясуть від снарядів. ... Сніг, справжня зима у березні, на вулиці — «мінус 10». ... Трупи скрізь. Мертвих кладуть у воронки під будинками. Закопувати їх неможливо. Пораненим не пощастило — допомоги чекати нема звідки. ... Обстріл не припиняється ані вдень, ані вночі. Серце стискається від цього гуркоту» [3].

Трагедію іншого міста країни — що колись був столицею України, міста Харкова, який ракетами цинічно стирає ворог з лиця землі, зафіксував у циклі картин-сповідей Артем Погребний, зокрема зображуючи сюрреалістичні сні на тему руїн колись гарного велелюдного міста, яким щиро захоплювались і містяни, і його гості, але яке зараз виглядає приви́дом з іншої реальності...

Колись Piotr Sztompka, пояснюючи революційний феномен Східно-Центральної Європи, що завершився руйнацією Берлінського муру, розпадом СРСР та вступом колишніх радянських республік до Євросоюзу і Атлантичного Альянсу, наголошував, що перехід від автократичної, централізованої монопартійної системи до демократичного режиму західного зразка дозволив незалежним країнам провести радикальні зміни соціального життя: «Це був час великої національної солідарності, відновленої гідності та гордості»; «На інтелектуальному та мистецькому щаблях це означало перехід від контрольованої та цензурованої декларації ідей та цінностей до вільного плюралістичного вислову з відкритим доступом до світової культури» [4]. Втім суспільство РФ провалило іспит демократії, і авторитарна влада прагне повернути час назад, бо росіяни погодились на нову квазі-імперію, на придушення визвольних рухів в інших країнах, а тепер толерують фізичне знищення української нації. Натомість Україна, як само-організована нація, пройшла складний період трансформації і відійшла від епістем колоніальної безправності; вільна нація натхненно будує вільне майбутнє у незалежній державі й не лише захищає власне право на існування, але обстоює загально-європейські демократичні цінності, на мистецькому фронті в тому числі, бо «свобода — це не лише дар, але й обов'язок, а іноді — тягар» [4].

Список використаних джерел:

- [1] Якимов, Я. (2022). Микола Якимечко: “Рівень нашої культури дуже високий, це — наш скарб”. *SaveCultureUA*. Вилучено з https://www.saveculture.org.ua/mykola-iaakymechko/?fbclid=IwAR0MzAjND3jmAZinQ36MuL7KKuR5j0D9IYAYVj47_id
- [2] Татаренко, І. (2022). Small Talk: Дарія Альошкіна, мисткиня, витинанкарка, про вплив війни на творчість. *Marie Claire*. Вилучено з <https://marieclaire.ua/lifestyle/small-talk-dariya-aloshkina-mistkinya-vitinankarka-pro-vpliv-vijni-na-tvorchist?fbclid=IwAR3G6QW3GapMCcB3xeRTfGs1Jum1uNx-Sfjfy>
- [3] Коваленко, С. (2022). «У домі — мертва 8-річна Даша, дідусь та бабуся» — спогади художника з Маріуполя. *АрміяInform*. Вилучено з <https://armyinform.com.ua/2022/06/23/u-domi-mertva-8-richna-dasha-didus-ta-babusya-%E2%88%92-spogady-hudozhnyka-z-mariupolya/>
- [4] Sztompka, Piotr. (2010). *The Ambivalence of Social Change in Post-Communist Societies. The Case of Poland*. In Soeffner H. G. (ed.) *Unsichere Zeiten*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden. 265–286. https://doi.org/10.1007/978-3-531-92035-1_28